

Бизнинг Туркистонда бошлаб татар муаллимлари ва сўнгра туркистонли ёшларимиз тарафиндан ёлгуз эр болаларга махсус янги мактаблар очила бошлагонига 15 йилдан ошди. Бу муддатда хозиргача бугун Туркистон ўлкасида 50 дан ортук мактаблар очилди, лекин камоли шармандалик ила икром бўлурга мажбурмизким, шул муддатда ва шунча мактаблар каторинда болаларимизнинг ярмини ташкил этган кизларимиз учун намуна бўлурлик бир дона «Кизлар мактаби» очилмади, тўгриси, очарга ҳаракат килинмади. Холбуки, бизнинг Туркистон ёшлари орасида кизлар тарбиясининг аҳамиятини билатургон зотлар йўк эмас, оз бўлса ҳам бор эди. Бас, нима учун бу йўдда улар тарафиндан бирлар кадам босилмади?

Бу саволга жавоб ўрнинда баъзи кишилар айтатургонлардирким: киз болаларни ўқитмок учун Туркистонда икгидорли муаллималаримиз йўк эди. Татар кардошларимиздан муаллималар кетирарга замони мусоид йўк эди. Яъни эски ҳукумат монеъ бўла эди. Шунинг учун бу тўғрида айб ёшларимизда эмас, замондадир.

Мен бўлсам мундай сатхи юзаки жавобларга ҳеч вақт кўнмайман. Менимча, бу ҳаракатсизликларнинг сабаблари бошка тарафдан келган. Мана шул очик ҳақиқатдир: бизнинг ислом дини хотунларга ўзга динлардан кўброк ҳуқук берган ва ҳурмат кўрсатган, илм ўрганишнинг карзлигини эркаклар билан баробар хотун-занларга фарз этган бўлса ҳам, лекин биз мусулмонлар, боҳусус, биз туркистонлилар неча замонлардан бери бу ҳақдаги ислом ҳукмлариндан ва ислом таълимотиндан кўз юмиб, хотинлар ҳуқуқини поймол этиб ва аларни ўзимизга асир ҳукминда юрутуб келмакдамиз. Куръони карим адолат килмок шартила тўртгача хотун олмокни тажвиз этган экан, бизлар мундай шартларни ҳеч бир риоят этмай, кўп хотун олмок пайгамбаримизнинг суннати, савоб деб ўзлигимизча уч-тўрт хотун оламиз ва аларга истагимизча, чарчаганимизча жавр ва зулм килиб келамиз. Ислом шариати зарурат вақтиндагина талокга руҳсат берган экан. Биз мусулмонлар шахсий гаразларимиз ва фосид муддаоларимиз билан гуноҳсиз хотунларимизни сабабсиз талок килиб юборамиз ва аларни тириклай кабрга тикамиз. Пайгамбаримиз Мухаммад алайҳиссалом барча муслим ва муслималарга илм ўрганишнинг фарзлигини очик суратда билдирган экан. Бизлар ўз кизларимизни мактабга юбормай, чор девор орасинда хайвон каторинда камаб кўямиз ва аларни илму тарбия шарафиндан, дунё саодатиндан маҳрум этамиз.

Нима учун бизлар ўз кизларимизни ўқутмаймиз? Чунки аларнинг вазифалари уй ишлари ва бола тарбиясидангина иборат эмиш. Аммо эр болалар эса, ўқиб чикгондан сўнг кози, мударрис, имом, лоакал муаллим, мирзо ва савдогар бўлалар эмиш. Шунинг учун буларни ўқутмок керак эмиш.

Мана, биз мусулмонлар неча асрлардан бери шундай ёмон одатлар ва бузук эътиқодлар билан яшаб келган ва бу одат билан эътиқод бизларнинг тамоман руҳимизда ва конимизда сингишиб колган. Шунинг таъсири иладирки бизнинг Туркистон ёшлари нуфузимизнинг ярмини ташкил этган беш миллионлик маънавий ҳамшираларимиз учун 15 йил ичинда лоакал бир дона мунтазам мактаб очмадилар ёки хотунлар ҳуқуқини химоя учун бирор турли ҳаракат килмадилар.

Матбуотимизга келсак, 15 йил ичинда Туркистонда неча турли газета ва мажмуалар чикоридди. Лекин аларнинг («Садои Туркистон»дан бошка) ҳеч бирисинда бу тўғрида ахамиятли бир мақола ёзилмади. «Садои Туркистон» газе-тасинда хотун-кизлар ҳақида бир неча мақолалар ёзилди. Чунки ул газетанинг муҳаррири татар кардошларимиздан Абдурауф афанди Музаффар[1] эди. Агар ул газета бизнинг кўлимизда бўлса эди, унда хотунлар тўғрисида бирор мақола ҳам ёзилмагон бўлур эди.

14-15нчи йилларда мазлума хотунларни ҳимоя этиб, ўз шева-мизда икки дона тиётру рисоласи нашр этилди. Бу рисоалар татар ёшлари тарафиндан тақдир этилиб, Самарқандда такрор сахнага кўйилгон бўлса ҳам, лекин Туркистон ёшлари тарафиндан курук хусни таважжух кўрмак шарафигада нойил бўлмади.

Русия инкилоби қабиридан сўнг татар кардошларимиз хотунлар ҳукуки тўғрисида кўллариндан келганча тиришдилар. Курултойларинда бу хусусда музокара ва мубоҳасалар этдилар.

Аммо бизнинг Туркистон ёш ва зиёлилари хотунларнинг ҳукукини талаб этарлик шундай мавқе ва мажлисларда ҳозир бўлгонларида бу ҳақда хидмат ўрнинда жинойт қилиб келдилар. Чунончи, Масковда бўлгон умуммусулмонлар курултойига боргон туркистонли бир вакилимиз хотунлар ҳукукинда сўз очилгоч, ҳеч бир уёлмайинча мажлисда чиқиб айтган эдики: «Биродарлар! Бизнинг Туркистон хотунлари татар хотунлари истаган ҳуқуқни истамаслар. Зинҳор бу тўғринда бизнинг хотунларни қотишдирмангиз!»

Бултур Хўқандда Туркистон Мухторияти эълон қилингон курултойда Самарқанддан борган муслима бир вакилага хотинлар ҳукукидан сўйларга мажлис тўриндаги ўз зиёлиларимиз тарафиндан руҳсат берилмаган эди.

Ушбу сўнг кунларда Туркистон маркази бўлгон Тошқандда «Халқ дорилфунуни»нинг ибтидоий қисми номи ила ўнлаб мактаблар билан «дорилмуаллимин» курси очилди. Аммо булар қаторинда кўпдан бери тўрт кўз ила қутиб турдикимиз бир дона «Кизлар мактаби» очилмади. Лоақал, «дорилфунун» шўросининг келар замонда шундай мактаблар очарга ташаббус этажаги ҳақида бирор хабар эшитилмади.

Хулоса, ҳозиргача бизнинг Туркистон ёшлари, кизларни ўқутмок ва ҳукуки машруъисиндан маҳрум қилингон миллионларча мазлума ҳамшираларимизни ҳимоя этмак йўлинда тилга олурлик бирор турли ҳаракатда бўлолмадилар. Ҳаракатсизликлари сабабли келар замондаки ўз болалари қошинда тарихий масъулиятда қолажакларини бир даража эсларига ҳам тушурмадилар...

Иншооллох, биз мундан сўнг хотун-кизлар ҳақида ёзилгон мақолаларга газета-мизда мамнуният ила ўрун берармиз. Хотунларни ҳимоя ва кизларни тарбия этмак қоралари тўғрисидаги хусусий фикримизни ҳам газета-мизнинг келаси рақамлариндан бирисинда ёзармиз.

«Меҳнаткашлар товуши», 1918 йил, 28 июнь

[1] Мухаррир Убайдулла Асадуллаҳўжаев бўлган. — Н. Н.